

Еколого-ценотична характеристика оселищ долини річки Оржиця як перспективного об'єкта Смарагдової мережі

ВАСИЛЬ ЛЕОНОВИЧ ШЕВЧИК
НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА СМОЛЯР
ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ СОЛОМАХА
ТАРАС ВАСИЛЬОВИЧ ШЕВЧИК

SHEVCHUK V.L., SMOLIAR N.A., SOLOMAKHA N.A., SHEVCHUK T.V. (2019). **Ecological and coenotical characteristics of the Orzhytsia River habitats as a perspective object of Ukraine Emerald Network.** *Chornomors'k. bot. z.*, **15** (4): 334–343. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2019-15-4-2

Physical and geographical characteristics of the Orzhytsia River valley with Hnyla Ornytsa tributary are presented. Variety of habitats included in the list of the Resolution 4 of the Bern Convention enables considering this territory as a promising object of the Ukraine Emerald Network. This is facilitated by availability of a number of objects of the Nature Reserve Fund of Ukraine («Orzhitskyi» and «Timkivskyi» hydrological reserves, «Plyshiv Yar» botanical reserve, «Zagat» protected ecosite etc.) in the studied territory. 17 Emerald habitats have been established for the Orzhytsia River valley, their ecological and coenotical characteristics and features of territorial distribution are given. General evaluation of botanical component of the vegetation types has been carried out, as well as location of rare plant species on this territory, included in the Zoological Lists of different ranks (regional (9 species), national (the Red Book of Ukraine – 5) and international (in particular, Bern Convention – 3). It is necessary to preserve and protect the rare species populations of *Iris hungarica*, *Jurinea cyanoides*, *Ostericum palustre*, which, having other zoological statuses, are included in the Annex I of the Resolution 6 of the Bern Convention (1998). Some measures of ecological management of this territory are suggested, in particular it is expedient to prohibit further plowing of the terrain, drainage of floodplain areas, afforestation of meadow-steppe slopes, burning of dry grass and stimulation of grass mowing of grasses and their grazing by running type.

Key words: habitats, rare plant species, conservation, Orzhytsia River valley, Sula River basin

ШЕВЧИК В.Л., СМОЛЯР Н.О., СОЛОМАХА І.В., ШЕВЧИК Т.В. (2019). **Еколого-ценотична характеристика оселищ долини річки Оржиця як перспективного об'єкта Смарагдової мережі.** *Чорноморськ. бот. ж.*, **15** (4): 334–343. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2019-15-4-2

Наведено фізико-географічну характеристику долини річки Оржиця з притокою Гнила Оржиця. Різноманітність оселищ, включених до Резолюції 4 Бернської конвенції, дозволяє розглядати цю територію як перспективний об'єкт Смарагдової мережі України. Цьому сприяє й наявність на досліджуваній території ряду об'єктів природно-заповідного фонду України (заказників гідрологічних «Оржицький», «Тимківський», ботанічного «Плисів Яр», заповідного урочища «Загать» та ін.). Для долини річки Оржиця встановлено 17 оселищ, наведено їх еколого-ценотичні характеристики та особливості територіального розподілу. Здійснено загальну оцінку ботанічної складової різних типів рослинності та вказано місцезнаходження рідкісних видів рослин цієї території, включених до зоологічних переліків різного рангу (регіонального – 9 видів), державного (Червона книга України – 5) та міжнародних (Бернська конвенція – 3). Вказано на необхідність збереження та

забезпечення охороною популяцій рідкісних видів рослин *Iris hungarica*, *Jurinea cyanoides*, *Ostericum palustre*, які, маючи й інші созологічні статуси, включені до Додатку I Резолюції 6 Бернської конвенції (1998). Пропонуються деякі заходи екологічного менеджменту цієї території, зокрема доцільно заборонити подальше розорювання місцевостей, осушення заплавлених ділянок, заліснення лучно-степових схилів, випалювання сухого травостою й стимулювання сінокошіння травостоїв та їхнє випасання за прогонним типом.

Ключові слова: оселища, рідкісні види рослин, охорона, долина річки Оржиця, басейн річки Сула

ШЕВЧИК В.Л., СМОЛЯР Н.А., СОЛОМАХА И.В., ШЕВЧИК Т.В. (2019). **Эколого-ценотическая характеристика биотопов долины реки Оржица как перспективного объекта Emerald Network.** *Черноморск. бот. ж.*, 15 (4): 334–343. doi: 10.32999/ksu1990-553X/2019-15-4-2

В статье приводится физико-географическая характеристика долины реки Оржица с притокой Гнилая Оржица. Разнообразие биотопов, которые включены в Резолюцию 4 Бернской конвенции, позволяет рассматривать эту территорию как перспективный объект Emerald Network. Этому способствует и наличие на исследуемой территории ряда объектов природно-заповедного фонда Украины (заказников гидрологических «Оржицкий», «Тимковский», ботанического «Плисов Яр», заповедного урочища «Загать» и др.). Для долины реки Оржица установлено 17 биотопов из указанного перечня, наведены их эколого-ценотические характеристики и особенности территориального распределения. Проведена общая оценка ботанической составляющей разных типов растительности и указаны местонахождения редких видов растений этой территории, которые включены в созологические списки разных категорий (регионального (9 видов), государственного (Красная книга Украины – 5) и международных (Бернская конвенция – 3). Указывается на необходимости сохранения и обеспечения охраной популяций редких видов растений *Iris hungarica*, *Jurinea cyanoides*, *Ostericum palustre*, которые, имея и другие созологические статусы, включены в Приложении I Резолюции 6 Бернской конвенции (1998). Предлагаются некоторые мероприятия экологического менеджмента этой территории, в частности целесообразно запретить дальнейшую распашку местностей, осушение пойменных участков, облеснение лугово-степных склонов, выжигание сухой растительности и стимулирование сенокосения травостоев и их выпасание по прогонному типу.

Ключевые слова: биотопы, редкие виды растений, охрана, долина реки Оржица, бассейн реки Сула

Головною ідеєю формування й розширення мережі природоохоронних територій є збереження залишків природних комплексів автохтонного походження, в яких представлені як рідкісні, так і типові для регіону види біоти та біотопи. У зв'язку з високою часткою сільськогосподарських угідь (75,3%), а на території Полтавщини орних земель 61,7%, [REGIONALNA DOROVID..., 2017], критично важливим є своєчасне визначення тих територіальних об'єктів, які мають стати «опорними та комунікуючими» елементами проекрованої екологічної мережі. Такими в регіоні насамперед є яружно-балкові системи та долини малих річок, що тривалий час не розорювались через небезпеку активної ерозії ґрунтів. Попередні дослідження науковців [BAJRAK, STETSIUK, 2005; REGIONALNA EKOMERETNA..., 2010; SMOLAR et al., 2015] дають можливість стверджувати про перспективність долини річки Оржиця як об'єкту Смарагдової мережі [ZALUCHENNYA ..., 2017]. Наразі ця територія в науковій літературі характеризується лише в зоологічному аспекті [ТЕРУТОП..., 2019]. Ця стаття присвячена висвітленню природоохоронної важливості та значимості дослідженої території в ботанічному, еколого-ценотичному та біотопічному аспектах.

Матеріали та методи дослідження

Рекогносціювальні дослідження проводили на початку червня 2019 року маршрутним методом. Описи рослинності за участю рідкісних видів виконано згідно загальноприйнятих методик [MIRKIN et al., 2001]. Пробні площі закладались у природних межах фітоценозів. Для лісових угруповань вибирались описові ділянки площею 50 x 50 м, для лучно-степових, лучних та болотних – 25 x 25 м, зрідка менші – в природних межах фітоценозів, у випадку їх меншої площі або смугового розміщення. При визначенні типів біотопів використано літературні джерела останніх років видання [ТЛУМАСНУІ..., 2017; NATSIONALNYI..., 2007; TERYTORII..., 2019]. Оцінку величини площ різних типів біотопів проводили окомірно в польових умовах із наступною корекцією за даними Google maps. Збір гербарію та його опрацювання здійснювали за стандартною методикою. Назви таксонів наводимо згідно «Vascular Plants of Ukraine. A Nomenclatural Checklist» [MOSYAKIN, FEDORONCHUK, 1999].

Фізико-географічна характеристика території дослідження

Територія проектного Смарагдового об'єкту (9653,02 га) знаходиться в басейні річки Сула в межах долин річки Оржиця та її притоки Гнилої Оржиці в адміністративних межах Яготинського району Київської області та Пирятинського, Гребінківського, Оржицького районів Полтавської області й належить до Континентального біогеографічного регіону системи мережі Emerald Network (Рис. 1).

Результати досліджень та обговорення

За фізико-географічним районуванням України досліджувана територія знаходиться в межах Північнопридніпровської терасової низовинної області Лівобережнодніпровського краю Лісостепової зони Східноєвропейської рівнини [ЕКОЛОГІЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІА, 2006], а за геоботанічним належать до Лівобережнодніпровського округу липово-дубових, грабово-дубових, соснових (на терасах) лісів, лук, галофітної та болотної рослинності Української лісостепової підпровінції Східноєвропейської лісостепової провінції дубових лісів, остепнених лук та лучних степів Лісостепової підобласті (зони) Євразійської степової області [NATSIONALNYI..., 2007].

Нині вирівняні поверхні міжрічкових плато майже повністю розорані. Долини вказаних річок мають слабо виражений терасований характер і представляють собою улоговинне зниження шириною від кількох сотень метрів до 1,5 км (від села Лемешівка Київської області до впадіння річки Чумгак) та дещо розширене (до 3 км і більше) в нижній течії перед впадінням у річку Сула, що «збирає» поверхневий стік та підземні води. Вони дрениються неглибокими давньо-сформованими й добре задернованими яружно-балковими системами серед плоских та дещо нахилених поверхонь лесових терас. Наразі впродовж усієї течії русло цих річок спрямлене й має штучний характер. До того ж, більшість площ заплави осушені шляхом прокладання мережі дренажних каналів, що часто пересихають влітку. Нахил русла впродовж течії власне річки Гнилої Оржиці від селф Лемешівка до злиття із річкою Чумгак складає 23 м, що визначає більш інтенсивний проточний режим, а далі аж до впадіння річки Оржиці у річку Сула нахил складає 6 м, що визначає повільність течії.

Ландшафтний комплекс цієї долини в фітосозологічному відношенні представляє значний інтерес, насамперед, через представленість і відносно добру збереженість популяцій рідкісних для регіону й охоронюваних в Україні видів рослин та окремих видів і біотопів, для збереження яких у Європі необхідно створення територій особливої охорони [ТЛУМАСНУІ..., 2017]. Зокрема, тут добре представлені оселища (Табл. 1.), що включені до Резолюції №4 Бернської конвенції.

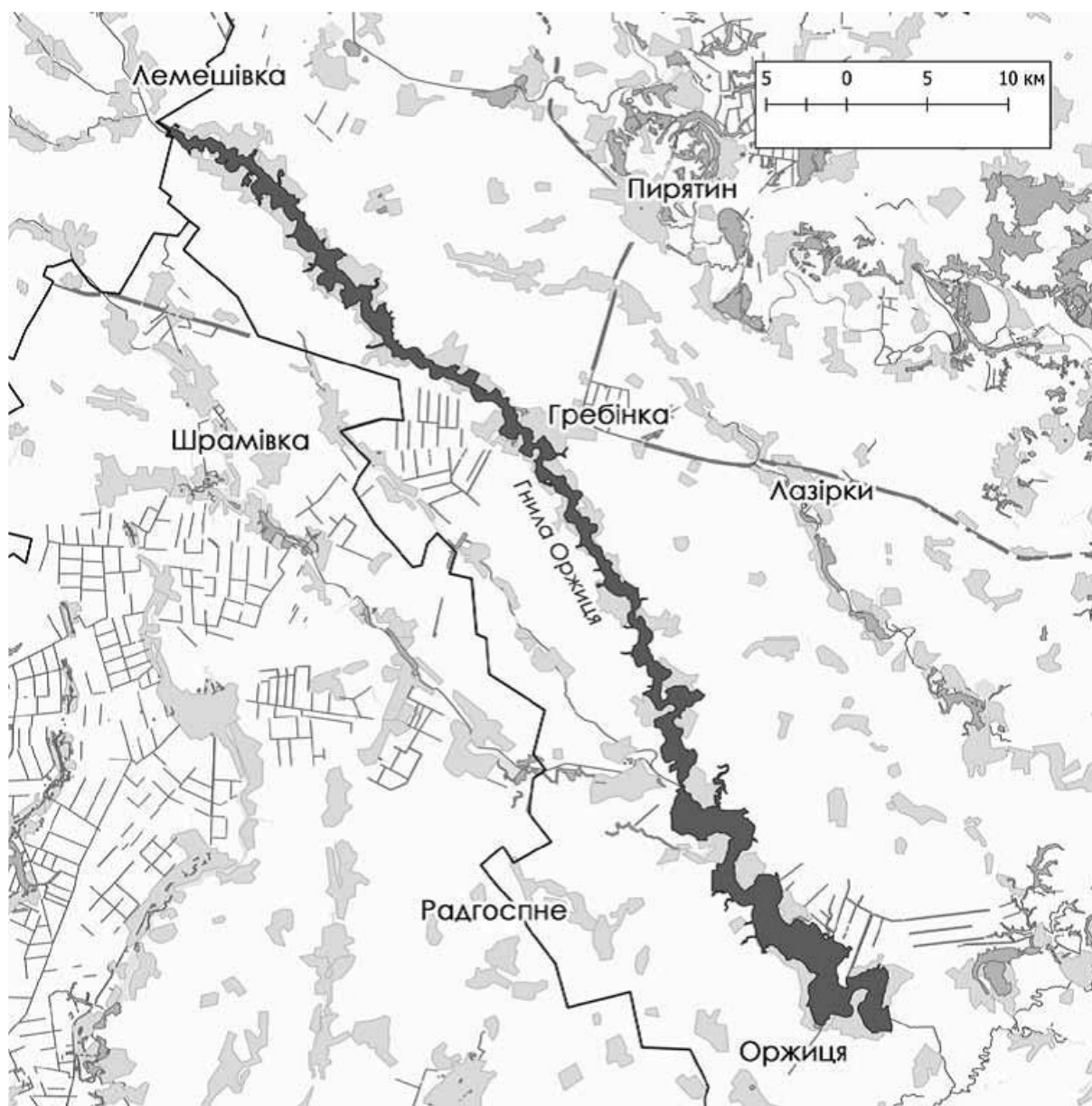

Рис. 1. Схема розміщення територій долини річки Оржиця як перспективного об'єкта Смарагдової мережі [ZALUCHENNYA ..., 2017].

Fig.1. Scheme of the Orzhytsia valley territory as a perspective object of the Emerald Network [ZALUCHENNYA ..., 2017].

Оселища С1.222 (вільноплаваючі скупчення *Hydrocharis morsus-ranae*) трапляються тут фрагментарно й займають невеликі площі, хоча й поширені повсюдно. Найбільші площі під ними відмічаються на підпруджених заводях зі стоячою водою вздовж русла в районі сіл Савинці, Денисівка, Золотухи. В рослинному покриві таких біотопів бере участь *Salvinia natans* (L.) All. – вид, який охороняється як на національному [RED DATA BOOK, 2009], так і на міжнародному рівні (Бернська конвенція). У різні роки вона репрезентує різні за чисельністю та просторовою структурою ценопопуляції.

Оселища С1.223 (вільноплаваючі скупчення *Stratiotes aloides*) відмічались на заводях та вздовж берега між селами Денисівка та Золотухи. Подекуди вид утворює монодомінантні угруповання.

Таблиця 1

Оселища з Резолюції №4 Бернської конвенції долини річок Оржиця та Гнила Оржиця
[ZALUCHENNYA ..., 2017]

Table 1

Habitat types listed in the 4th Resolution of the Berne Convention from the Orzhytsia and Hnyla Orzhytsia Rivers valleys [ZALUCHENNYA ..., 2017]

Resolution 4 Habitat type				Site assessment			
Code	NP	Cover [ha]	Data quality	A B C D	Rel ative Surface	A B C	G
				Representativity		Conser- vation	
C1.222		0,5	G	D	C	C	C
C1.223		0,01	G	C	C	C	C
C1.32		20,0	G	C	C	A	C
C1.33		1,0	G	D	C	B	C
C1.3411		0,1	G	D	C	C	C
C2.34		10,0	G	C	C	C	C
C3.4		0,1	G	D	C	C	C
D5.2		500,0	G	B	C	B	C
D6.1		10,0	M	C	C	C	C
E1.2		500,0	M	A	C	B	C
E2.2		2000,0	M	B	C	C	C
E3.4		500,0	M	B	C	C	C
F9.1		1,0	G	D	C	C	C
G1.11		700,0	G	B	C	A	C
G1.41		2000,0	G	B	C	B	C
G1.A1		300,0	G	C	C	C	C

Значно частіше й фактично на протязі всього русла, на поверхні стоячої чи повільнотекучої води трапляються оселища C1.32 (вільноплаваюча рослинність евтрофних водойм). У межах території гідрологічного заказника «Оржицький», на затінених ділянках русла в оточенні лісів класу *Salicetea purpurea* Moog 1958, відмічаються суцільні смуги, де домінує *Lemna minor* L. із колоніями зелених нитчастих водоростей. На відкритих мілководдях із добре прогрітими водами поширені угруповання із співдомінуванням *Spirodela polyrrhiza* (L.) Schleid. Повсюдно в угрупованнях плейстофітів співдомінує *Lemna trisulca* L., а спорадично й рідкісний вид *Salvinia natans*.

На окремих ділянках русла фрагментарно відмічаються оселища C1.33 (вкорінена занурена рослинність евтрофних водойм). Так, на ділянках русла південніше селища Гребінка трапляються угруповання з домінуванням *Nymphaea alba* L. (регіонально рідкісний вид), *Batrachium rioni* (Laggen) Nyman, *Lemna minor*, *Nuphar lutea* L. В межах території гідрологічного заказника «Оржицький» уздовж берегової лінії фрагментарно поширена асоціація *Potamogetonetum crispum* Soó 1927. Досить часто й повсюдно на ділянках із глибокомулистим дном та сповільненою течією відмічаються угруповання асоціації *Ceratophylletum demersii* Soó 1928.

Оселища C1.3411 (угруповання водяних жовтеців на мілководдях) нами відмічені в околицях села Савинці та біля селища Гребінка. Ценозоуворювачами виступають *Batrachium aquatile* (L.) Dumort, *B. circinatum* (Sibth.) Spach, *B. foeniculaceum* (Gilib.) V. Krecz, *B. rionii* (Laggen) Nyman. Загальна площа ценозів із їхньою участю складає близько 0,1 га.

Оселища C1.5 (постійні внутрішноконтинентальні солоні та солонуваті озера, ставки та водойми) відмічені на ділянці заплави р. Гнила Оржиця між селами Денисівка та Золотухи. Тут, на ділянках прибережних мілин та по зниженнях заплави із тривалим застоюванням води, в оточенні лучної рослинності, зустрічаються угруповання з домінуванням *Scirpus tabernaemontani* C.C. Gmel.

Оселища C2.34 (евтрофна рослинність повільно-текучих річок) також часто трапляються в регіоні й представлені здебільшого фрагментарно з площею 10–20 м². На

прибережних ділянках русла та мілководдях поширені угруповання з домінуванням *Siella erecta* (Huds.) M. Pimen, рідше домінує *Sparganium emersum* Rehm. На ділянках пересихаючого дна дренажних каналів в околицях села Савинці площею до 10 м² формуються угруповання з домінуванням *Veronica anagallis-aquatica* L., де асектаторами виступають *Ranunculus sceleratus* L., *Catabrosa aquatica* (L.) P. Beauv.

Оселища С3.4 (маловидові зарості низькорослої прибережно-водної та земноводної рослинності) спорадично представлені фрагментами угруповань із домінуванням *Eleocharis palustris* (L.) Roem. ex Schult. та *Rorippa amphibia* (L.) Besser. Зокрема на старичних відгалуженнях річки Гнила Оржиця на повороті перед селом Савинці поширені евтрофні болота низькоосокові у воді сукупно з фрагментами угруповань, що представляють оселища С2.34. В угрупованнях співдомінують *Eleocharis palustris*, *Sagittaria sagittifolia* L., *Alisma plantago-aquatica* L., *Mentha aquatica* L., *Agrostis stolonifera* L., *Potamogeton natans* L.

Оселища D5.2 (зарості крупних осок переважно без застою води) займають відносно значні площі й приурочені до знижень заплави, що ненадовго весною затоплюються водою. Вони представлені болотистими луками з домінуванням таких осок як *Carex acuta* L., *C. acutiformis* Ehrh., *C. riparia* Curtis, рідше *C. melanostachya* Vieb. ex Willd., *C. disticha* Huds. Зокрема на території гідрологічного заказника «Тимківський», що розташований у заглибленому розширенні між бортами лесових терас (успадкований древній рельєф), болотисті луки з домінуванням осок зустрічаються окремими вкрапленнями серед значних за площею ділянок, зайнятих чагарниковими й лучно-болотними угрупованнями. Природоохоронну значущість таких оселищ визначають спорадичні місцезнаходження *Ostericum palustris* (Besser) Besser – виду, включеного до Бернської конвенції та регіонального списку охоронюваних рослин у Полтавській області [ВАЖАК, STETSIUK, 2005].

Оселища D6.1 (континентальні солончаки) відмічені на ділянці заплави річки Гнила Оржиця між селами Денисівка та Золотухи. Вони тут зустрічаються фрагментами серед пасовищних і сінокісних лук, що переважають на цій ділянці, складаючи 80% площ. На ділянках знижень, що пересихають улітку, з солонцюватими мулистоторф'яними нагромадженнями з сукупним проективним покриттям травостою до 40%, співдомінують *Puccinellia distans* (Jacq.) Parl., *Ranunculus sceleratus*, *Carex secalina* Willd. ex Wahlenb. Останній вид включений до Червоної книги України та списку Бернської конвенції. Асектаторами в таких угрупованнях виступають *Catabrosa aquatica*, *Bidens tripartita* L., *Veronica anagallis-aquatica*, *Alopecurus arundinaceus* Poir., *Potentilla anserina* L., *Oenanthe aquatica* (L.) Poir. Тут же, на дещо піднятих, заторфованих ділянках заплави, що затоплюються весною, співдомінують *Puccinellia distans*, *Carex secalina*, *Juncus gerardii* Loisel., як асектатори зустрічаються *Alopecurus arundinaceus*, *Potentilla anserina*, *Atriplex* sp., *Althaea officinalis* L., *Carex vulpina* L., *Plantago maxima* Juss. ex Jacq., *Alopecurus geniculatus* L., *Bulboshoenus maritimus* (L.) Palla, *Ranunculus repens*, *Festuca regeliana* Pavl. Значні площі займають луки із проективним покриттям травостою 95%, в яких співдомінують *Puccinellia distans*, *Alopecurus arundinaceus*, *Potentilla anserina*, *Juncus gerardii*, *Atriplex* sp., *Triglochin maritimum*, *Agrostis stolonifera*. На окремих ділянках таких лук ценозоутворювачами виступають *Alopecurus arundinaceus* і *Lepidium latifolium* L. У комплексі свіжих солонцюватих лук часто в ролі домінантів та співдомінантів виступають також *Alopecurus arundinaceus*, *Puccinellia distans*, *Carex distans*, *Triglochin maritimum*, *Juncus gerardii* та регіонально рідкісний лучний вид *Chartolepis intermedia* Boiss.

Досить великі площі в межах цієї території займають оселища E1.2 (багаторічні трав'яні угруповання на вапняках та степи, а в регіоні досліджень – це лучні степи). Вони, як правило, приурочені до схилів лесової тераси, що оточують долину річки. Прикладом таких є лучні степи на схилах біля кладовища в околицях села Рудка та

ботанічного заказника «Плисів яр». На ділянці трикутної форми при дорозі (координати 50.001969 пн.ш. та 32.524591 сх.д.), площею близько 1,0 га, фрагментарно в травостой домінує *Stipa pennata* L. – вид, включений до Червоної книги України [RED DATA BOOK, 2009]. Значні площі зайняті угрупованнями із співдомінуванням *Bromopsis inermis* (Leyss.) Holub, *Trifolium montanum* L., *Achillea stepposa* Klokov. & Krytzka, *Asparagus tenuifolius* Lam., *Medicago falcata* aggr., *Carex praecox* Schreb., *Stipa pennata*. Найбільш поширеними асектаторами виступають *Nonea pulla* DC., *Steris viscaria* (L.) Raf., *Iris hungarica* Waldst. & Kit., *Sisymbrium polymorphum* (Murray) Roth, *Verbascum phoeniceum* L., *Securigera varia* (L.) Lassen, *Festuca valesiaca* Gaudin, *Euphorbia stepposa* Klok. ex Prokh, *Veronica prostrata* L., *Koeleria cristata* (L.) Pers., *Salvia nemorosa* L. aggr., *Verbascum lychnitis* L., *Knautia arvensis* (L.) Coult., *Eryngium planum* L., *Vincetoxicum hirundinaria* Medik., *Thesium arvense* Horv., *Carex humilis* Leys. Популяція рідкісного виду *Iris hungarica*, включеного до Резолюції №6 Бернської конвенції, Додатку Ів Оселищної Директиви ЄС та регіонального списку охоронюваних рослин Полтавської області [OFITSINI..., 2012], представлена куртинами площею до 1 м². Трапляються особини різного вікового стану, що вказує на наявність процесу насінневого відтворення виду в цих умовах. Також на ділянці маршруту від села Рудка до села Овсюки і далі до села Загребелля на обох берегах річки Гнила Оржиця зустрічаються подібні ділянки відкритих схилів із багатою лучно-степовою флорою. На схилах (45⁰) північно-західної орієнтації корінного берега до ділянки заплави Гнилої Оржиці на відрізьку дороги «Яблунове – Тимки» зайняті ділянками лучно-степових угруповань. Домінують *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Bromopsis inermis*, *Carex praecox*, куртинками зустрічаються *Trifolium medium* L., *Salvia nemorosa*, *S. nutans* L., *Gypsophila paniculata* L., *Euphorbia stepposa*, *Falcaria vulgaris* L., *Ajuga genevensis* L., *Vicia tenuifolia* Roth, *Polygala comosa* Schkuhr, *Thalictrum minus* L., *Filipendula vulgaris* Moench, *Campanula bononiensis* L., *Valeriana stolonifera* Czern, *Trifolium montanum*. У приверхівковій частині цього схилу в травостой беруть участь типові лучно-степові види: *Festuca valesiaca*, *Euphorbia stepposa*, *Verbascum foenicium*, *Sisymbrium polymorphum*, *Thymus marshallianus* Willd., *Phlomis tuberosa* L., *Ranunculus illyricus* L. У складі флористичного ядра цих біотопів зустрічається поодинокі чи різночисельними групами й рідкісний вид *Jurinea cyanoides* (L.) Rchb., включений до додатків Бернської конвенції та регіонального зоологічного списку Полтавської області.

Оселища Е2.2 та Е3.4 (рівнинні сінокісні луки та мокрі й вологі евтрофні і мезотрофні луки) представлені найбільшими масивами й повсюдно займають рівнинні, хвилясто нахилені поверхні від підніжжя схилів лесових терас та іноді до самого русла річки. Здебільшого вони, як наприклад, у межах гідрологічного заказника «Оржицький», зустрічаються в комплексі із заростями прибережно-водної рослинності та ділянками лісів класу *Salicetea purpurea* Moor 1958. За площами переважають луки свіжі та сирі на багатих лучнодернових ґрунтах із домінуванням *Poa palustris* L., *Alopecurus pratensis* L., *Festuca pratensis* Huds., *Ranunculus acris* L. Вони представляють угруповання союзу *Deschampsion caespitosa* Horvatić 1930. Як виключення, серед них трапляються кропивники (угруповання *Urtica galeopsifolia* Wierzb ex Opiz., *U. dioica* L.). У травостой подекуди незначну участь у формуванні ценозів беруть *Carex diluta* M. Vieb., *C. vulpina*, *Rorippa sylvestris* (L.) Besser, *Puccinellia distans*, *Bulboschoenus maritimus*, що свідчить про дещо галофитний характер цих лук. Саме такі біотопи є місцезнаходженнями *Orchis palustris* Jacq., – виду, включеного до Червоної книги України [RED DATA BOOK, 2009]. Знижені ділянки біля русла річки Гнила Оржиця зайняті травостоями із *Agrostis stolonifera*, *Carex distichica*, *Poa palustris*, *Beckmannia eruciformis* (L.) Host. В околицях с. Мар'янівка також представлені великі масиви лук уздовж річки Гнила Оржиця. У прирусловій частині переважають угруповання з домінуванням *Agrostis stolonifera*. Тут же наявні великі ділянки (до кількох гектарів)

угруповань лучного високотрав'я на оторфовілих ґрунтах із домінуванням *Carex acutiformis*, *C. caespitosa* L., *C. melanostachya*, *C. apropinquata* Schum., *Inula helenium* L., *Scirpus sylvaticus* L., *Eupatorium cannabinum* L., *Symphytum officinale*, *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim., *Lysimachia vulgaris* L., *Calamagrostis canescens* (L.) Roth, *Thelypteris palustris* Schott, *Cirsium rivulare* (Jacq.) All. Закономірним є переважання на підвищеннях травостоїв із домінуванням *Poa pratensis*, а на ділянках давніх перелогів – із *Elytrigia repens*, *Carex hirta* L.

На окремих ділянках русла відмічаються незначні за площею фрагменти оселищ F9.1 (прирічкові чагарники). Найчастіше вони представлені прибережними заростями *Salix triandra* L. Зокрема вони відмічені нами в околицях сіл Мар'янівка та Рудка.

Масиви оселищ G1.11 (прибережні вербові ліси) займають значні площі в долині річки Оржиця та її приток. Найчастіше вони локалізуються в найнижчих, затоплюваних повеневими водами частинах заплав. Зокрема, у гідрологічному заказнику «Оржицький» представлені ділянки лісів класу *Salicetea purpurea* Moog 1958 площею кілька десятків гектарів. Суцільні ліси такого типу зростають в долині річки Гнила Оржиця біля села Рудка. Значні ділянки вербового лісу поширені перед селом Савинці (більше 70 га). Вони мають трав'яний ярус дещо рудералізованого характеру. У верхньому ярусі *Salix alba* L., заввишки 25–30 м, другий під'ярус формують *Acer negundo* L., *Ulmus glabra* Huds. Трав'яний ярус із проєктивним покриттям 90% формують: *Urtica dioica* L., *Impatiens noli-tangere* L., *Galium aparine*, *Humulus lupulus*, *Glechoma hederaceae* L., *Anthriscus sylvaticus* (L.) Hoffm., *Sambucus nigra* L. В околицях села Олексіївка по зниженнях у бік річки Гнила Оржиця в нижній частині долини балки зростають ліси класу *Salicetea purpurea* Moog 1958 зі значною участю *Acer negundo* та *Sambucus nigra* в підліску, що вказує на їх нітрифікований характер.

Оселища G1.41 (заболочені вільхові ліси на некіислому торфі) найчастіше поширені великими масивами вздовж всієї долини. У заповідному урочищі «Загать» біля села Заріг на зниженнях на великих площах зростають вільхові ліси (клас *Alnetea glutinosae* Br.-Bl. et R.Tx. 1943) із домінуванням *Urtica galeopsifolia* і *Impatiens noli-tangere* у ярусі трав. На сирих місцях зростають *Symphytum officinale*, *Dipsacus strigosus* Willd. ex Roem. & Schult., *Paris quadrifolia* L. На найнижчих ділянках поширені вільшняки з типовою п'єдестальною мозаїкою та зростанням по зниженнях *Carex acutiformis* і *C. riparia*, на п'єдесталах – *Thelypteris palustris*, *Ribes nigrum* L., *Dryopteris carthusiana* (Vill.) H.P. Fuchs., *Lysimachia vulgaris*, *Solanum dulcamara* L., *Adoxa moschatellina* L., *Lycopus exsultatus* L., *Filipendula ulmaria* та ін. Біля села Рудка на території ботанічного заказника «Плісів яр» поширені вільхові ліси подібного складу та структури. Созологічно цінним явищем є формування в їх структурі синузій ранньовесняних ефемероїдів із домінуванням регіонально рідкісного виду *Scilla siberica* Haw та *Corydalis solida* (L.) Clairv. й участю *Anemone ranunculoides* L., *Ficaria verna* Huds., *Gagea lutea* (L.) Ker. Gawl., *G. minima* (L.) Ker. Gawl.

Оселища G1.A1 (дубово-ясенєво-грабові ліси на мезотрофних та евтрофних ґрунтах) трапляються лише у заповідному урочищі «Загать» біля с. Заріг. Такі ліси зростають на площах більше 100 га. Тут балкова система зайнята широколистяним лісом природного походження із великими за площею біогалявинами. Деревостани формують *Quercus robur* L., *Tilia cordata* Mill., *Acer platanoides* L., *A. campestre* L., а в підліску домінує *Corylus avellana* L. У трав'яному покриві домінують і співдомінують *Aegopodium podagraria* L., *Asarum europaeum* L., *Carex pilosa* Scop., *Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit., *Stellaria holostea* L., *Polygonatum multiflorum* (L.) All., *Lathyrus vernus* (L.) Bernh., *Pulmonaria obscura* Dumort. Созологічну цінність цих біотопів визначають місцезнаходження таких рідкісних видів як *Epipactis helleborine* – виду, включеного до Червоної книги України, та регіонально рідкісних видів *Scilla siberica* та *Convallaria*

majalis L. Значні площі таких лісів наявні в урочищі «Савинська стінка», що знаходиться на південному заході від села Савинці.

Висновки

Результати проведених досліджень засвідчують відносно добру збереженість рослинного покриву основних структурних елементів долини річки Оржиця та її притоки – річки Гнилої Оржиці (заплав, лесових схилів) та про значну представленість тут на великих площах природних та напівприродних типів оселищ, збереження яких потребує створення територій особливої охорони. Цьому сприяє також наявність на досліджуваній території ряду об'єктів природно-заповідного фонду (заказників гідрологічних «Оржицький», «Гимківський», ботанічного «Плисів Яр», заповідного урочища «Загать» та ін.). Такої ж охорони потребують і види рослин, які включені до созологічних переліків видів різного рангу (регіонального (9 видів), державного (Червоної книги України – 5) та міжнародних (зокрема, Бернської конвенції – 3). Зокрема важливим є забезпечення охороною та надійне збереження популяцій рідкісних видів *Iris hungarica*, *Jurinea cyanooides*, *Ostericum palustre*, які, маючи й інші созологічні статуси, включені до додатків Бернської конвенції (1998).

Із природоохоронною метою, зважаючи на досить високу освоєність цієї частини Полтавщини, очевидним є заборона подальшого розорювання місцевостей, осушення заплавлених ділянок, заліснення лучно-степових схилів, випалювання сухого травостою й стимулювання сінокосіння травостоїв та їхнє випасання за прогонним типом. Для консервації нинішнього стану рослинності та забезпечення її трансформації в більш природний стан доцільно надати цій території статусу об'єкту Смарагдової мережі України та розробити й реалізувати перспективний план природоохоронного менеджменту цієї території.

References

- BAJRAK O.M., STETSIUK N.O. (2005). *Atlas rідkisnykh i znykaiuchykh roslyn Poltavshchyny*. Poltava: Verstka, 248 p. (in Ukrainian)
- EKOLOGICHNA entsyklopediia (2006). U 3 t. (Redkolehia A.V. Tolstouchov (holovnyi redaktor) ta in. K. : TOV «Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii»). (in Ukrainian)
- KONVENTSIIA pro okhoronu dykoi flory i fauny ta pryrodnykh seredovyshch isnuvannia v Yevropi (Bern, 1970) (1998). Kyiv, 76 p. (in Ukrainian)
- MIRKIN B.M., NAUMOVA L.G., SOLOMESHCH A.I. (2001). *Sovremennaia nauka o rastitelnosti*. M.: Logos, 264 p. (in Russian)
- MOSYAKIN S.L., FEDORONCHUK M.M. (1999). *Vascular plants of Ukraine: a nomenclatural checklist*. Kiev, 345 p. (in Ukrainian)
- NATSIONALNYI atlas Ukrainy (2007). (hol. red. L.H. Rudenko, holova redkolehii B. Ye. Paton). Kyiv : DNPV «Kartohrafiia», 440 p. (in Ukrainian)
- NATSIONALNYI katalog biotopiv Ukrainy (2018). (za red. A.A. Kuzemko, Ya.P. Didukha, V.A. Onishchenka, Ya. Scheffera). Kyiv: FOP Klymenko Yu.Ya., 442 p. (in Ukrainian)
- OFITSIINI pereliki rehionalno rідkisnykh roslyn administratyvnykh terytorii Ukrainy (dovidkove vydannia) (2012) / Ed. T.L. Andriienko, M.M. Peregrym, Kyiv: Alterpres, 93–99. (in Ukrainian)
- PROEKTUVANNIA i zberezhenntia terytorii merezhi Emerald (Smarahdovoi merezhi) (2019). *Metodychni materialy* (kol. avt. pid ker. Kuzemko A.A., Borysenko K.A.). Kyiv: «LAT & K», 78 p. (in Ukrainian)
- REHIONALNA dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha v Poltavskii oblasti u 2016 rotsi (2017). Departament ekolohii ta pryrodnykh resursiv: Zvit 2016. Poltava, 169 p. (in Ukrainian)
- RED data book of Ukraine. Plant kingdom (2009). Didukh Ya.P. (ed). Kyiv: Globalkonsalting, 612 p. (in Ukrainian)
- REHIONALNA ekomerezhha Poltavshchyny (2010). (Bajrak O.M. ta in.; pid zag. red. O.V. Bairak). Poltava: Verstka, 214 p. (in Ukrainian)
- SMOLIAR N.O., NIKITCHUK O.V., SMAGLIUK O.YU. (2015). Fitosozologichna kharakterystyka Cherevkivskoho yaru – proektovanoho landschaftnoho zakaznyka (Poltavska oblast). *Stan i bioriznomanittia ekosystem Shatskoho natsionalnoho pryrodnoho parku: naukova konferentsiia, Lviv, UK, Veresen 10–13, 2015: 92–97*. (in Ukrainian)

- TERYTORII, shcho proponuiusia do vkluchennia u merezhu Emerald (Smarahdovu merezhu) Ukrainy («tinovi spisok», chastyna 2) (2019). (Kol. avt., pid red. Borysenko K.A., Kuzemko A.A.). Kyiv: «LAT & K». 234 p. (in Ukrainian)
- TLUMACHNYI posybynk oselyshch Resoliutsii №4 Bernskoi konventsii, shcho znachodiatsia pid zahrozoiu i potrebiuit spetsialnykh zakhodiv okhorony. Perscha versiia adaptovanoho neofitsiinoho perekladu z angliiskoi (tretoho proektu oficiinoi versii 2015 roku) (2017). A.A. Kuzemko, S. Sadohurska, O.Vasyliuk. Kyiv, 124 p. (in Ukrainian)
- VINICHENKO T.S. (2006). *Roslyny Ukrainy pid okhoronoiu Bernskoi konventsii*. K.: Khimdzhest, 176 p.
- ZALUCHENNYA hromads'kosti ta naukovtsiv do proektuvannya merezhi Emerald (Smarahdovoyi me(in Ukrainian)rezhi) v Ukrayini. (2017). Ed. A. Kuzemko. Kyiv, 304 p. (in Ukrainian)

Рекомендує до друку
Куземко А.А.

Отримано 14.11.2019

Адреси авторів:

V.L. Шевчик, T.V. Шевчик
Навчально-науковий «Інститут біології та
медицини» Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64
м. Київ 03680
Україна
e-mail: shewol@ukr.net
tarshew@ukr.net

Authors' addresses:

V.L. Schevchyk, T.V. Schevchyk
NSC «Institute Biology and Medicine»
Taras Shevchenko National University
Volodymyrska street,64
Kiev 03680
Ukraine
e-mail: shewol@ukr.net
tarshew@ukr.net

N.O. Смоляр
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка,
проспект Першотравневий, 24
м. Полтава 36011
Україна
e-mail: smolarnat@ukr.net

N.O. Smoliar,
Yuri Kondratyuk National Technical University,
Pershotravnevij prospectus,24
Poltava 36011
Ukraine
e-mail: 2smolarnat@ukr.net

I.V. Соломаха
Інститут агроекології і природокористування
НААН
вул. Метрологічна, 12
м. Київ 03143
Україна
e-mail: i_solo@ukr.net

I.V. Solomakha,
Institute of Agroecology and Environmental
management of National Academy of Agrarian
Sciences (NAAS)
Meterologichna sreet, 12
Kiev 03143
Ukraine
e-mail: i_solo@ukr.net